

HÍDVÉGI ID. NEMES JÁNOS NAPLÓJA AZ 1651–1686. ÉVEKRŐL

■ „Februarius. Die 16. Indultam meg idegen országra az én kegyelmes uramnak ő ngának engedelmeiből, mikor az ur Rákóczy Zsigmond uram ő nga mátkájáért ment Rédei Ferencz uram ő nga.” Így kezdi naplófeljegyzéseit a székely primori családból származó Nemes János, akinek előneve utal arra, hogy a család birtokai eredetileg a Székelyföldre ékelődő Felső-Fehér vármegyéhez tartoztak, majd a Nemesek fokozatosan tagolódtak be az őket körülvevő székely elitbe, idővel székely tisztségeket is viseltek, a naplóíró Nemes János pedig I. Apafi Mihály fejedelem jóvoltából 1661-től haláláig, rövid megszakítással 25 éven keresztül töltötte be a háromszéki főkapitányi tisztséget. Az 1651-ben megkezdett napló 35 évre tartalmaz adatokat, ami így értékes forrásnak számít az Erdélyi Fejedelemség történetére vonatkozóan.

A személyes dokumentumoknak a jelentőségét már a 18. század végén a történetíró Benkő József is fölismerte, amikor gyűjteményt hozott létre a legfontosabb erdélyi emlékiratírók kézírataiból, hogy azokat nyomtatásban is megjelentessék, a 19. század második felétől pedig a (Magyar) Történelmi Tár című folyóirat vállalkozott a hosszabb vagy rövidebb források közreadására. Például Rhédey Lászlónak a naplóját azzal méltatta a kiadója, hogy a napló szerzője „a fejedelem környezetében tölté éveinek nagy részét, s az események szemtanúja volt”.¹ A genealógus Nagy Iván pedig „az események üde visszatükrözését, a jelenetek elevenségét, a távlatnak valószínűségével kiszí-

nező és megvilágító meghatárolását” emelte ki, és e forrásokat „az egykorúak tanúságtételeiként” értékelte.²

Ugyancsak a Történelmi Tár 1902–1903. évi folyamában jelent meg Nemes János naplója is,³ melynek közreadója – az előzőleg idézett két történetbúvárhoz hasonlóan – abban látta a napló fontosságát, hogy: „A kor nagy emberei is, kik maguk is mintegy tényezői voltak az eseményeknek, vezettek ilyeneket, s e feljegyzések, bár kiválóbban családi s magán ügyekkel, az ország dolgaival s a politikai eseményekkel csak kevésbé foglalkoznak, mégis becsesek. Ha nem is engednek bepillantást az országos viszonyok mélyébe, de pontos adatokat nyújthatnak az átmeneti kor eseményeire.”⁴ Mindezek a kiadások a források személyes hitelét emelik ki, ami az eseményekben való közvetlen részvételen alapul („szemtanú”, „tanúságtétel”). S végül kiemelendő, hogy a korabeli történeti érdeklődés középpontjában az eseménytörténet áll (rankei kifejezéssel: „ahogyan az történt”) a maga pontos adataival.

Napjainkban a történeti figyelem másfajta érdeklődésből fordul a személyes dokumentumok felé. Ez az *ego-dokumentum*nak is nevezett forrás-együttes (naplók, feljegyzések, visszaemlékezések, emlékiratok, misszilis levelezés stb.) a társadalomtörténet szempontjából azért lehet érdekes, mert a személyes források „dokumentálhatják a korabeli hiteket, előítéleteket, értékrendeket, mentalitástörténeti faktumokra következtethetünk belő-

A bevezető tanulmányt írta és jegyzetekkel ellátta Balogh Judit. Tortoma Kiadó, Barót, 2023. 263. (Háromszéki téka, 1.)

lük, amelyek társadalmi csoportképző attribútumként jöhetnek szóba”.⁵ Maga Balogh Judit is ebben a szellemben vizsgálta 17. század végi naplókban és egyéb egodokumentumban azt, hogy hogyan reagáltak a kor emberei betegségekre és járványokra.⁶ A személyes tapasztalatok tanulmányozása során ugyanakkor számolni kell azzal is, hogy maga az emberi személyiség is történeti (társadalmi) képződmény, és a 17. századi naplókban a személyeségnek más fokával és mértékével lehet számolni, mint a modern kor egodokumentumaiban.

Nemes János esetében – számos kortársához hasonlóan – a (napló)írást egy olyan napi gyakorlatba illeszkedő intellektuális tevékenységnek lehet tekinteni, amit aligha számítottak a ma szépirodalomnak tekintett foglalatosságok közé. Inkább valamilyen élethelyzet vagy speciális tevékenység válthatta ki, hogy sokan megörökítették a velük vagy környezetükben történt eseményeket. Külföldi tanulmányok, diplomáciai megbízatás, száműzetés vagy üldöztetés készíthette a naplóírókat arra, hogy belekezdjen munkájába: Nemes János is életének egy fordulópontján, akkor kezdte meg a naplóírást, amikor beválasztották abba a küldöttségbe, amely a házasulandó Rákóczi Zsigmond jövődöbelijét, Pfalzi Henrietta hercegkisasszonyt készült hazakísérni a brandenburgi Crossenből.

Nemes János naplójának eredeti kézírata nem maradt fenn; 1793-ban azonban egy családtag, gróf Nemes Ferenc másolatot készített róla, ami jelenleg a kolozsvári Lucian Blaga Központi Egyetemi Könyvtárban található.⁷ Ez a 18. század végi másolat lett az alapja a 20. század eleji közlésnek úgy, hogy a 18. századi helyesírást – bár nem következetesen és kisebb változtatásokkal – az akkori normáknak megfelelően modernizálták.⁸ A szöveget újra közreadó Balogh Judit, aki korrekt módon

saját magát a kolofónban nem szövegkiadóként jegyzi, ezt a Történelmi Társasági közlést vette át, ahhoz terjedelmes bevezető tanulmányt és alapos tárgyi jegyzeteket írt. Mindazonáltal a szöveg sem az autográf kézirat jellegzetességeit nem tartalmazhatja (hiszen az megsemmisült), sem a mai modern átírás előnyeit nem érvényesíti, ami – tekintve, hogy a sorozat a szélesebb közönség érdeklődésére is igényt tarthat – nehézkessé teszi az olvasást.⁹

A kiadott szöveget a kézíratos példánnyal egybevetve tartalmilag pontosnak lehet tekinteni. A közölt szövegből az a kézirat címlapján található, a cím alá írt rövid összefoglaló maradt el, mely nem a napló része, bár ahhoz hasonlóan *pro memoria* funkcióval bír.¹⁰ Ugyancsak hiányzik a kiadásból a napló utolsó mondatát követő másolói megjegyzés: „A többi kiszakadott.”

Nemes munkájának műfaja inkább a folyamatosan és rendszeresen vezetett naplóhoz, mintsem a visszatekintő emlékirathoz áll közelebb, bár több bejegyzés esetében érzékelhető, hogy azokat utólag, az események után, azok következményeinek ismeretében írta be. Ahogyan idéztem, a 18. századi másolat az eredetinek „summásan kiszedtett”, vagyis rövidített változata. A szövegből azonban nem állapítható meg az eredeti napló hordozókötetete, sem a kihagyott részek terjedelme. A címlapon a másoló „jegyzőkönyvről” beszél, az azonban a korabeli szóhasználatban a kalendáriumok bejegyzésre szánt üres oldalait is jelenthette, ahogyan az emlékiratíró Bethlen Miklós is *regestralis libellus*nak nevezi azt, ahová a napi följegyzéseit bevezette.

Nemes János kiadott munkája beillik az időközben egyre gyarapodó azon naplók sorába, amelyek elsősorban az emlékeztést segítő, gyakorlati céllal jöttek létre. Esetenként megörökítenek fontos eseményeket (például a crosseni esküvő szertartását sokkal

részletesebben írja le, mint a hivatalos brandenburgi diplomáciai jelentés szövege).¹¹ Azonban a napló nagy részét az egészen hétköznapi rövid bejegyzések teszik ki: családi események (születések, keresztelők, lakodalmak, temetések), utazások és éjszakai megszállások („Június 5. Jöttem Hídvégire. 6. Mentem Földvárra urunk ő nghoz. 7. Voltanak nálam vacsorán Kendefi Miklós uram, Kun Gergely uram, Folti Ferencz uram és Folti László uram. [...] 15. Mentem Földvára; akkor holt meg szegény idvezült Bethlen Ferencz uram reggel 4 és 5 óra között. Voltam ebéden Kemény János uramnál ő ngánál. 21. Holt meg szegény idvezült Pekri László uram Földváron.”). Gyakoriak a szélsőséges időjárási események vagy tűzvészek feljegyzései is.

Ezeket az adatokat a bevezető tanulmány elsősorban a társadalomtörténeti elemzés szempontjaiból értékelte. Az ugyanis, hogy Nemes János kit látogat meg, hol száll meg, kitől kap vagy kinek küld üzenetet, mely közelebbi vagy távolabbi rokonával milyen viszonyban áll, a székely főember kapcsolati hálóját is megrajzolja. Biztos kézzel tárja fel Balogh Judit az 1650–1660-as évek fordulójának válságos eseménytörténete mögött, hogy közben a székely társadalom is megváltozott, s egyik része a törökhöz húzó fejedelmet, míg másik része a törökellenes pártot támogatta. De beszámol a napló a hírek és rémhírek terjedéséről, a fejedelmváltások közt szükségszerűen ingadozó politikai állásfoglalásokról is. A bevezető tanulmány önálló alfejezetben elemzi Nemes kapcsolatát sógorával, a sepsiszentgyörgyi Daczó Jánossal, akivel – a napló adatainak kvanti-

tatív elemzése alapján – Nemes a legtöbbször érintkezett. Ugyancsak fontos fölismerése a Székelyföld konfesszionális viszonyainak föltérképezésében, hogy a Daczó és Nemes vezette református székely elit képes föllépni képes föllépni az egyre erősödő háromszéki katolikus családokkal szemben.

Hosszú fejezet „Nemes János, a református nemes” portréjának a megrajzolása. Ezt a helyi és országos református elitcsoport egymással való kapcsolatának elemzésén túl az is lehetővé teszi, hogy Nemes a naplójába gyakran ír be imákat vagy kegyes megjegyzéseket, fohászokat, bibliai utalásokat: a napló második felétől vált szokásává, hogy az évet egy-egy hosszabb vagy rövidebb imádsággal nyitja és zárja, mely bizonyítja hitét és intellektuális elköteleződését.

Nemes János 35 éven keresztül vezetett naplója – egyéb levéltári forrásokkal kiegészítve – kiváló lehetőséget ad a naplóíró közéleti és politikai pályájának, családi viszonyainak és mentalitásának a feltárására. Háromszéki főkapitányként nemcsak a helyi elitnek volt a tagja, de országos ügyekben is befolyással bírt, és 1678-ban a fejedelmi tanácsban is helyet kapott. Ahogyan a bevezető tanulmány összefoglalja pályáját: „Nagyon izgalmas és gazdag életút volt a Nemes Jánosé, egy okos, érzékeny ember életútja, akinek a szemérmes kiszólásai által bepillantathunk egy mély érzésű, rendkívül kötelességtudó, a feladatait példásan ellátó székely nemes mindennapjaiba, politikai vívódásaiba is, csakúgy, mint annak a korszaknak a mindennapjaiba, amiben élt.” (67–68.)

Restás Attila

■ JEGYZETEK

1. Gróf Rhédey László *Naplója*. Közzéteszi Vass József. *Magyar Történelmi Tár* 1855. 1. köt. 213–234:218.
2. Nagy Iván: *Történeti apró emlékek*. *Magyar Történelmi Tár*. 1877. 10. köt. 259–282: 271.
3. Hídvégi id. Nemes János naplója 1651–1686. Közli Tóth Ernő. *Történelmi Tár* 1902. 231–263., 375–411., 528–574; 1903. 83–98.

4. *Történelmi Tár*. 1902. 231.
5. Gyáni Gábor: *A történelmi tudás*. Osiris, Bp., 2020. 343–344.
6. Balogh Judit: *Járvány, betegség és az azokhoz való viszony a 17. sz. végi egodokumentumokban*. Magyar Tudomány 182(2021). 8. sz. 1088–1098.
7. A füzet címlapjának hátoldalán: „Az eredeti írásból írta ezen könyvet Hídvégi G. Nemes Ferenc 1793-dik esztendőben.” Bibliotheca Centrală Universitară „Lucian Blaga”, Mss.614.
8. Például a kézirat a *Béts* alakot hozza, amit az átírás *Bécsként* közöl, miközben a másolatban előforduló *tz-t cz-re* írja át; a magán- és mássalhangzók hosszúságának jelölése, valamint az egybe- és különírás azonban következtelen.
9. Míg „kiemelkedően fontos személyiségek bizonyítottan autográf kézíratainak” közreadása esetén az ún. betűhív átírás elfogadott, a bizonytalan szerzőségű vagy gyakorlati célú szövegek esetén az ún. átíró közlés az ajánlott. Bak Borbála: *A XVI– XVIII. századi magyar nyelvű források kiadásának kérdései. Ajánlás a magyar nyelvű források közreadásában*. Fons 7(2000). 1. sz. 111., 116., 118–122.
10. „Első Rákótzai Györgynek voltak fiai György és Sigmond. György volt Erd. Fejedelem. Sigmond ennek testvér öttse vette vala házas társul Henriethát, Frideriknek Tseh Ország néhai királyának Palatinatusi Elector Fejedelemnek kisebbik leányát. De vele tsak három holnapig lakhatván, Patakon nagy keserűséggel el temette. Az után maga is igen hamar úgy mint következendő Februarii 4-dik napján 1652. Fogaras várában a boldog halhatatlanságra költözött életének 29-dik esztendejében. Első Rákótzai György holt meg 1648-ban October 17-dik napján. G. Bethlen István 1648-ban 10. Jan. A[nn]o] 1666. 3. Febr., 10. és 14. Mar. Lázár György Imreh”
11. Kármán: i. m. 296.

